

Kitap İncelemesi/ Book Review

Hey You! Irak'taki Amerikan Hapishanelerinden Hatıralar

Said Ebutalib, İstanbul: İyi Düşün Yayınları, Mayıs 2018, ss. 256, Farsçadan Çev. Mehmet A. Koç. ISBN: 6059280129

Değerlendiren: Mehmet Akif Koç*

20 Mart 2003 tarihi, Ortadoğu'nun son yıllarını şekillendiren en önemli hadiselerden birinin başlangıcıdır. Bu tarihte, ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon güçleri, 150 bin ABD askerinin yanısıra diğer ülkelerden harekate katılan 23 bin askerle birlikte, Irak'ı işgale başladı. 2003 yılı sonlarına doğru Saddam Hüseyin'in, işgal sonrasında saklanmakta olduğu memleketi Tikrit'te ele geçirilmesiyle Baas rejiminin çöküşü ilan edildiye de Irak zorlu bir kaos tüneline girdi ve 2019 Kasım ayı itibariyle de henüz huzur ve istikrara kavuşabilmiş değil. Bu süreçte ülkedeki etnik ve mezhepsel fay hatlarının yeniden hareketlenmesi bir tarafa, bölge ülkelerinin de doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olduğu bir vekalet mücadelesi yürütüldü (halen daha söz konusu mücadele farklı görünümde altında sürdürülmektedir).

2003 işgali sonrasında projektörlerin en fazla üzerine tutulduğu bölge ülkesi ise İran oldu; İranlı siyaset/kültür çevrelerinde Irak'ın kadimden beri İran kültür zemini içinde değerlendirilmesi ve İran'ın jeopolitik algılamasında Irak'ın işgal ettiği merkezi konum, 1980-88 yılları arasında yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği yıpratıcı savaş ve Irak nüfusunun yaklaşık

---

* Doktora Adayı, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi (ASBÜ), Ortadoğu Çalışmaları, akifkoc@hotmail.com, ORCID: /0000-0001-5179-6027

2/3'ünün Şiilerden oluşması da bunda etkili oldu. Bu açıdan, Irak işgalini, bilhassa ilk dönemi itibariyle ele alıp inceleyen İranlı birinci el kaynakların tetkik edilmesi, İran'ın bölgedeki ABD siyasetini nasıl algıladığını ve Irak'taki dini/siyasi çevrelere bakışını yakından görebilmek açısından önem taşımaktadır.

Said Ebutalib'in 2013 yılında hazırladığı *Hey You! Irak'taki Amerikan Hapishanelerinden Hatıralar* başlıklı gözlem ve hatırat kitabı, bu çerçevede değerlendirilebilecek önemli bir ilk el tanıklık olarak dikkat çekmektedir. Kitap, İran resmi devlet televizyonu (IRIB) namına Irak işgali sonrasına dair çekimler yapmak için karayoluyla Irak'a giriş yapan belgesel yapımcısı Said Ebutalib ve kameraman Süheyl Kerimi'nin ABD askerleri tarafından gözaltına alınarak dört ay boyunca Irak'taki kötü şöhretli ABD cezaevlerinde tutulması süreci üzerinden, Irak-İran-ABD üçgeninde bir gözlem yapma imkânı sunmaktadır.

Ebutalib, ailesinin yanı sıra, İranlı resmi yetkililer ve Dışişleri Bakanlığı'nın üst düzeydeki girişimleri sonucu cezaevinden kurtarılmış, akabinde 2004-2008 yılları arasında Tahran Milletvekili olarak İran parlamentosunda da görev yapmıştır.

Ebutalib'in edebi açıdan da güçlü olan, bilinç akışı ve geriye dönüş (flash-back) gibi anlatım tekniklerinin de sıkça kullanıldığı hatıratının bütününde şu beş unsurun yoğun şekilde metnin genel yapısını şekillendirdiği dikkat çekmektedir:

- i) Dini ve politik bilince sahip bir Şii İranlı'nın, komşu ülkedeki işgale tepkisi
- ii) 1979 Devrimi sonrasında İran'da artış gösteren ABD ve İngiltere karşıtı duruş
- iii) Sözlü ve fiili kötü muamele anlarında dini ve ailevi değerlere sığınarak ayakta kalabilme çabası
- iv) Başta 1980-88 İran-İrak Savaşı olmak üzere 'geriye dönüş' ve kişisel muhasebe sekanslarında kendini gösteren Irak Baas rejimi karşıtlığı
- v) Iraklı Şiilere yönelik genel anlamda güvensizlik ve mesafeli yaklaşım.

Yazar, her ne kadar metnin genel akışında pek fazla üzerinde durmasa ve yokmuş gibi davransa da, işgalden hemen birkaç hafta sonra, Temmuz

2003'te Irak'ın Şiiilerle meskun güney bölgelerinde 'gazeteci' kimliği kullanılarak sıkça yer değiştirmeleri ve yerel halkla (ve Şii silahlı gruplarla) yoğun şekilde temas etmelerinin, Amerikan ve İngiliz işgal güçlerinin fazlasıyla dikkatini çekmiş olması tabiidir. İran'daki medya kuruluşları ve basın-yayın organlarının yönetimle ilişkilerinin boyutunun da bu değerlendirmede olumlu rol oynamadığı tahmine müsaittir. 2003'ün bu ayları, işgalin hukuksuzluğu ve gayriinsani boyutu bir tarafa, Şii ve Sünni direniş örgütlerinin teşkilatlanarak işgal güçlerine karşı bombalı saldırılarla yanıt verdikleri ve güvenlik durumunun günbegün kötüye gittiği döneme denk gelir. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere, Batı medyası ve düşünce kuruluşlarında yer alan, İran'ın işgal sonrasında Irak'a daha fazla müdahil olacağına dair haber-yorumların da (Şii hilali vb) işgal yönetimini bu dönemde İranlı kurum, kuruluş ve şahıslara karşı teyakkuzda tutmuş olması da keza anlaşılabilir bir durumdur.

Diğer taraftan, yazarın aktardığı şu sahne, sahada görevli işgal gücü ve koalisyon unsurlarında görülen bölgeyle ilgili cehalet, tepeden bakış ve umursamazlığı da ortaya sermektedir:

“Ne de olsa, o siyahi gardiyan gibi çoğu Amerikalının Irak hakkında işitip bildiği ilk şey, *Ali Baba ve Kırk Haramiler* efsanesiydi. Bunu ilk kez birkaç hafta önce Divaniye'de tutulurken, ahşap hücremize ara sıra uğrayan ve üzerindeki üniformada *NAVY* ibaresi okunan zayıfça bir kadın askerden duymuştum: ‘Are you Ali Baba?’” (s.8)

“Amerikalılar, Iraklı olmayan ve daha önce ülkeye gelmiş olan Arapları, *Saddam'ın Fedailerini* grubuyla ilişkilendirip ona göre muamele ediyordu” (s.79).

Metnin bütününde yazara hâkim olan duygu ise yaşadığı kötü muamele ve eziyetin de etkisiyle, Amerikan görevlilerine (tamamına karşı değilse de en azından tutukluluk ve sorgu sırasında muhatap olduğu deniz piyadelerine) duyduğu nefret ve öfkedir. Bu öfke, bilinç akışı ve geriye dönüş anlarında sıklıkla kendini belli etmekte ve “*nasıl bir kabustur bu?*” sorusuyla o anların dehşeti bir ölçüde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, tutukluluk süresinin sona erdiği 2003'ün üzerinden on yıl geçtikten sonra (milletvekilliği ve Ortadoğu'daki gazetecilik deneyimleriyle geçen dönem), metnin kaleme alındığı 2013 yılındaki kişisel ruh hali ve ABD-İran ilişkilerinin o dönemdeki seyrinin, metnin geneline hâkim olan üslup üzerinde nasıl bir tesiri olduğu da ayrıca irdelenmelidir.

Öte yandan, Ebutalib'in hem tutukluluk süresi boyunca hem de salıverildikten sonra hakkını ararken sıklıkla atıf yaptığı ve üzerinde durduğu *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin 1949 Cenevre Sözleşmesi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, BM Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar* gibi küresel ölçekte kabul edilen düzenleyici hukuki metinler; anlatımı zenginleştirme ve sürecin gayrihukuki niteliğini vurgulamanın ötesinde, uluslararası standartların uygulanmasında güçlü-zayıf ayırımına ve çifte standarda da acı bir telmih mahiyetindedir. Keza yazarın metnin sonuna koyduğu, sürecin takip edilmesindeki hukuki girişimlere dair kapsamlı ekler de (hapishane krokileri, tutukluluk sürecindeki kimlik vb materyaller, el yazısıyla kaleme alınan notlar vs) metni klasik bir hatırat olmaktan çıkartarak, belgesel yaşamöyküsü formuna yaklaştırmaktadır.

Ebutalib kendi öyküsünü anlatırken, FBI, MI6, CIA gibi istihbarat örgütlerine bağlı ajanların Irak'taki esirlerin sorgularına katılıp, bir kısmının kendi durumunda olduğu gibi işkencelere katıldıklarını belirtmiştir. Ancak, öyküsünün sonunda hakkaniyetli davranır; yaptığı şikayetlerin değerlendirilerek kayıt altına alındığını ve bu işkence / kötü muamele vakalarının bizzat işgal güçleri tarafından soruşturulduğunu, Bucca Kampı'ndan salıverilmesinden bir süre önce kendisiyle de bu kapsamda ayrıntılı görüşüldüğünü vurgular.

Ortalama bir uluslararası ilişkiler ve bölge çalışmaları okuyucusu açısından, Ebutalib'in hatıratını İran ve Irak bağlamında daha ilginç kılan hususlar ise metnin bütünü gözönünde bulundurulduğunda, şu ana başlıklar altında özetlenebilir:

- i) Irak Şiiilerinin parçalı ve rekabet içindeki yapısı, İran'ı destekleyen ve Tahran'ın politikalarına karşı olan Şii grupların varlığı (Dava Partisi, Hareke Hizbullah / Irak Hizbullahı, Sadr ve Hekim ailelerine yakın silahlı Şii örgütler vb); Iraklı Şiiilerin siyasi ve dini liderliklerinin işgal ve sonrasına ilişkin görüş farklılıkları
- ii) ABD işgalinin ardından Irak toplumunun sosyo-ekonomik çöküntüsü (Irak ordusu dağıtılınca kaçıp köyünde saklanan ve birkaç yüz Dolar mukabilinde bir dönem can düşmanı olarak gördüğü İranlı bir gazete-

ciye ayrıntılı bilgiler veren bir general¹, menfaat karşılığında işgalcilerle işbirliği yapan yerel kişi ve gruplar vb)

- iii) Yazarın da tutulduğu Bucca Kampı gibi askeri cezaevlerinde şahit olunan hızlı radikalleşme ve buradan kaçan (veya Ebutalib'e göre Amerikalılarca kasten serbest bırakılan) Ebubekir el-Bağdadi, Şakir Vahib el-Fahdavi gibi ilerleyen yıllarda bölgeyi kana bulayan namılı terör unsurlarının kamp hayatı ve diğerleriyle ilişkileri
- iv) Baas döneminin eski Başbakanlarından Sadun Hammadi ve Saddam'ın işgalden hemen önceki Enformasyon Bakanı / Hükümet Sözcüsü Said el-Sahaf gibi popüler isimlere kampta yapılan muamele ve diğer tutuklularla ilişkileri
- v) İran'da rejim muhalifi olup, uzunca bir dönem Irak'ta Baas rejimi kontrolünde faaliyet gösteren *Halkın Mücahitleri Örgütü (HMÖ)* üyeleriyle (yazar örgütten kısaca *Münafıklar* olarak bahseder), kamplarda tutulan diğer İranlıların ilişkileri
- vi) ABD ve İngiltere'nin genel Irak siyaseti ve yerel unsurlara yönelik yaklaşımında ön plana çıkan farklılıklar; koalisyon içindeki diğer ülke unsurlarının sahadaki rolü ve etkisi / etkisizliği
- vii) Bilhassa Güney Irak'ta, Şii kimliğiyle birlikte, (diğerlerine göre daha fazla öne çıkan bir unsur olarak) aşiret yapıları ve yerel güç odaklarının belirleyiciliği.

Tüm bu sürecin nihayetinde, Ebutalib ve Kerimi'nin ailelerinin Tahran'da yaptıkları görüşmeler ve İran Dışişleri Bakanlığı'nın ABD ve İngiltere yetkilileri nezdindeki girişimleri (bir kısmı Tahran'daki ABD çıkarlarını koruyan İsviçre Büyükelçiliği üzerinden) sonuç verir; dört ayı aşkın tutukluluk süreci 4 Aralık 2003'te sona erer ve her iki İran vatandaşı, Irak'la kara sınırındaki Şalemçe Sınır Kapısı'ndan İngiliz yetkililerce İranlı resmi görevlilere teslim edilir.

Sonuç olarak 2019 yılı sonunda Irak'taki Şii vilayetlerde, hem Bağdat'taki Şii ağırlıklı hükümetin hem de İran'ın ülkeye yönelik müdahil politika-

¹ Bahse konu general işgal sürecini şöyle anlatır: “Zaten savaş olmadı. Ordudaki herkes Amerikalıların hızlı bir şekilde geleceğini biliyordu. Direniş gösterilmemeliydi. Karşılık verilmesi hususunda emir verilmemişti. Gerçi savaştacak kimse de yoktu. Tüm subay ve askerler garnizonlardan çekilmişti. Silah ve mühimmat da yoktu. Kimse Saddam'a itaat etmiyordu” (ss.60-61).

larının sertçe sorgulandığı halihazırdaki dönemde, Iraklı Şiilerle İran'ın ilişkilerinin mevcut durumunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu bağların geçmişine yakından bakılması önem arz etmektedir. Bu açıdan, 2003 işgalinin hemen ardından Irak'a giden Said Ebutalib'in canlı örneklerle aktardığı hatıratı, bu bağlamda önemli bir ilk el tanıklık olarak incelenmeyi hak etmektedir.